

Het geheime Indië van de biograaf.

Kester Freriks' *Geheim Indië. Het leven van Maria Dermoût 1888-1962*

“Het verhaal luidt: niet een man, maar een vrouw kocht de prauw”. Zo begint het verhaal ‘De Sirenen’ van Maria Dermoût. Het gaat over een vrouw die een onzekere reis begint met een jongeman als scheepsmaat. De summiere beschrijving van de herkomst van de vrouw doet denken aan een bevolkingsgroep in Sumatra, de Minangkabau, waar dochters het familiebezit van de moeders erven, en waar mannen slechts op bezoek mogen komen in de huizen van hun vrouwen. De aanwijzing ‘Minangkabau’ staat echter nergens in de tekst. Ook de herkomst van de scheepsmaat wordt niet bij name genoemd, maar hij steekt op Balinese wijze een bloem achter zijn oor. En wanneer de vrouw het uitnodigt haar minnaar te worden, horen wij dat “daar waar hij vandaan komt een vrouw anders liep, niet recht voor zich keek en zei dit of dat [...]daar zei een man dat tegen een vrouw”. De minnaar lijkt uit een cultuur te komen waarin de mannen meer domineren. Het verhaal luidt dat deze scheepsmaat ervan houdt te zwemmen tussen de

zeekoeien, koeien die aanvankelijk loeien, maar later blijken te zingen als sirenen. In de Indische wereld die Dermoût oproept, van prauwen, sarongs, hibiscusbloemen, duikt zo opeens een Europese tekst op, die over de klassieke held Odysseus die verleid wordt door het gezang van de sirenen. Traditioneel tegenover elkaar gestelde grootheden, Oost en west, lijken in het werk van Dermoût in elkaar over te vloeien, ontheven van hun gewicht dat hen gewoonlijk scheidt.

‘De Sirenen’ is een geraffineerd verteld verhaal dat op diffuse, suggestieve wijze verschillen tussen culturen en tussen vrouwen en mannen naar voren brengt, en deze verschillen op subtiele wijze aan elkaar koppelt. Door Dermoûts unieke vertelstijl komt de lezer langzamerhand in de ban van het verhaal en valt ademloos van de ene verbazing in de ander: herhalingen, afgebroken zinnen, pauzes, veelvuldige dialogen, aanduidingen met enkele woorden, gedachtestreepjes. Haar vertel-

techniek wordt door Rob Nieuwenhuys in verband gebracht met de orale verteltrant van Indonesië. Maar waarom zou je het zover zoeken? De Indische cultuur waaruit Maria Dermoût stamt, wordt immers ook gekenmerkt door een hoog ontwikkelde vertelkunst. Maar het is niet de voornaamste reden waarom ik Maria Dermoût een Indisch schrijfster noem. Dermoût is een arrangeur, een sublieme arrangeur van losse verhaalelementen. Haar werk is het mooiste voorbeeld van wat de dissidente Russische formalist Mikhail Bakhtin intertekstualiteit noemt.: een collage van overal vandaan geplukte teksten, thema's en motieven, personages en motto's. Oude thema's worden ingeweven in onbekende beelden, bekende motieven vermengd en ingebed op een andere plek, zodat nieuwe verhalen ontstaan. Als ik uit de biografie van Kester Freriks één ding van grote waarde zou mogen noemen, dan zou ik er op wijzen dat hij met grote overtuigingskracht de mythe overboord gooit van Maria Dermoût als

'onbewuste schrijfster', schrijvend vanuit een "instinct of the heart", zoals E.M. Beekman in zijn *Troubled pleasures* het noemt. Maria Dermoût was een zeer gedegen gedocumenteerde schrijfster, toont Freriks aan. Zij las veel, luisterde scherp, koos, verbeterde en verwierp bewust. Het resultaat is een amalgaam van nog net wel, maar toch ook weer niet herkenbare citaten. Zelf zegt zij: "het is zo gebeurd en toch ook weer niet". Dermoûts kenmerkende vermenging van waar gebeurde en fictieve elementen vormt een de ambachtelijke structuur van verhalen die zo velen van ons tot in het diepst van onze ziel, Indisch of niet, raakt. Dermoûts techniek bestond uit verbinden en vervlechten van de meest vreemdsoortige en liefst nauwelijks verband houdende elementen. Elementen uit Azië en Europa, verheven en banaal, profaan en geheiligd, ongelijksoortig of verwant, elementen die tot haar ingrijpen nog nooit met elkaar in aanraking waren geweest. Deze *techniek* noem ik, niet Freriks, nadrukkelijk Indisch.

Dermoût is Indisch in mijn optiek, niet vanwege haar mogelijke Indisch bloed, waar Freriks uitgebreid over speculeert, maar omdat zij in haar schrijven een Indisch procedé toepaste. Het zelfde procedé van mengen, verbinden en integreren waaraan de Indische cultuur (ook) in haar vroegere habitat haar bestaansrecht dankte.

Ik ben ingegaan op de verteltechniek van Maria Dermoût, omdat hiermee mijn uitgangspunten bij het lezen van de biografie van Kester Freriks over haar meteen duidelijk zijn: 1. Maria Dermoût is een Indische schrijfster en 2. Maria Dermoûts leven kan niet los gezien worden van haar werk. Het zijn uitgangspunten die ook Freriks onderschrijft in zijn biografie. In zijn verantwoording noemt hij zichzelf precies om die reden een dubbellezer. Daarom heeft hij zich een ongeluk gezocht naar het kleinste snippertje papier waaruit haar leven zich kon openbaren. Van Dermoûts leven was niet veel bekend; de schrijfster leefde vrij teruggetrokken. Maar de biograaf zocht en vond. “In het

verborgene”, beschrijft hij, trof hij “een omvangrijk en indrukwekkend”, tot voor kort onontdekt “schaduwoeuvre” van brieven, ansichtkaarten, handgeschreven aanzetten tot verhalen, zelfs uitgetypte volledige verhalen, met “als klap op de vuurpijl” een “allergeheimst dagboek”, dat zijn voornaamste bron zou worden bij het schrijven van de biografie. Uit dit alles creëerde hij een vrouw wier leven volgens hem gekenmerkt wordt door “afscheid, vertrek, de eenzaamheid van haar laatste jaren, kwijtraken van wat haar dierbaar is, en zoeken naar vertroosting”. Dermoût als vrouw wier leven gekenmerkt werd door gemis en geheim. En hij presenteert zijn personage op een bijzondere manier. Net als Dermoût, geeft Freriks toe, is hij wars van psychologiseren. Daarom past hij, zoals hij dat noemt, een transparante methode toe: namelijk het op suggestieve wijze verbindingen leggen, alsof de biografie een roman is. Freriks is dus ook dubbelschrijver. Hij schrijft een biografie, wetenschappelijk werk, een soort geschiedschrijving, maar hij doet dat met literaire technieken.

Technieken die hij kent omdat hij zelf schrijver is, maar ook omdat hij ze van zijn wetenschappelijk object: Maria Dermoûts schrijverschap, heeft afgekeken. Een voorbeeld zien we op pagina 194-195. “Uit Dermoûts brieven van vlak na de oorlog en uit het dagboek spreekt een vrouw die van zichzelf bijna het onmogelijke eiste: zij moest leren aanvaarden, vertroosting vinden en berusten...” Vervolgens gaat de biografie een adem verder met Felicia, een personage uit *De tienduizend dingen*: : Het alomvattende, weidse visioen dat Felicia ondergaat, heeft dezelfde inzet: de dood, hoe wreed en vroegtijdig ook gekomen, beschouwen in de samenhang met het leven”.

Freriks methode is relevant voor een biografie over een schrijfster als Dermoût. De verfoeilijke valkuil, namelijk dat werk rechtstreeks uit het leven wordt verklaard en omgekeerd, wordt ermee vermeden. Er ontstaat nu een interactie tussen werk en leven van de schrijfster. Net als Dermoût suggereert Freriks relaties en laat veel lege

plekken, veel ruimte aan de lezer om zelf conclusies te trekken. Hij zegt er zelf over: “in de biografie moet een geduchte wetenschapper schuilen die verantwoord met bronnen omspringt. Anderzijds moet in hem de gevleugelde schrijver schuilen die het harde bewijsmateriaal van de gefundeerde bronnen omsmeedt tot goud. Subjectiviteit is wenselijk noch verwerpelijk, zij is een gegeven. Maar de biografie moet het liefst onzichtbaar zijn, de onzichtbare hand die alles, als in een marionettenspel, van bovenaf regeert”

En daar ongeveer ligt nu een valkuil, waarin Freriks, en met hem als ze niet oppast ook de lezer, wel intuït. Want wat regeert die biografie wel niet allemaal, zonder dat wij dat weten? Met andere woorden: wat uit Freriks verhaal over Dermoût gaat nu eigenlijk over haar? En wat over hem, de biografie? Heel concreet: waarom nemen gemis en geheim in zijn biografie zo’n prominente plaats in? Zozeer zelfs dat het boek de titel *Geheim Indië* meekreeg en niet bijvoorbeeld, zoals de biografie uit 1973 van

Johan van der Woude: *Maria Dermoût. De vrouw en de schrijfster?* Toch ook een adequate titel voor een dubbellezer. Wat precies mist Maria dan en wat exact houdt ze geheim?

Om missverstanden te voorkomen: ik sta geheel aan Freriks kant waar hij zegt dat een wetenschappelijk verantwoorde omgang met bronnen subjectiviteit niet uitsluit. Sterker nog, zou ik willen zeggen: (ook) een biograaf geeft niet weer, hij creëert. Hij construeert een personage, een nieuwe Maria Dermoût die er tevoren nog niet was. Elke biograaf is een dubbelschrijver, of zou moeten toegeven dat hij of zij dat was. Want laten we het nog maar eens uitspreken: een biograaf is geen neutrale vertelinstantie. Hij of zij ordent, zet levensfeiten op de voorgrond, of moffelt ze juist wat weg. Levensfeiten sec zijn amorfe, betekenisloze brokstukken. Tot de biograaf ze in een kader plaatst om er een betekenisvol geheel mee te vormen; zonder zo'n kader blijft elk verleden zonder betekenis. Maar een biograaf doet ook iets

anders. In zijn boek *De Nederlandse schrijversbiografie* wijst Jan Fontijn er op dat alle postmodernisme ten spijt, de meeste biografen zich laten leiden door de hardnekkige mythe van de coherente persoonlijkheid, de mens als psychische eenheid, wier diepste binnenste bepalend is voor denken en doen. De meeste biografen, aldus deze *eminent grise* van de biografieën, zijn er op uit zo'n "levensmythe" in kaart te brengen of—liever nog— te ontmaskeren. Toegespitst op Freriks luidt de vraag bij het lezen van een biografie: welke bewijzen draagt hij aan voor de levensmythe, in zijn geval die van Maria Dermoût, te weten gemis en geheim. Wat heeft hij gevonden? En —de hamvraag— snijdt dat hout? Het antwoord is eigenlijk heel simpel, en met de titel van de biografie gegeven: Maria Dermoût mist Indië, haar jeugdland, en ze mist Aldert Brouwer, haar jeugdvriend. En het gemis van beide houdt ze geheim.

Op het gemis van Aldert Brouwer ga ik helemaal niet in. Hoe tragisch eventueel ook in haar leven, niets in het werk van Maria Dermoût dwingt mij als lezer ook niet als dubbellezer om me in het bestaan van die man te verdiepen: hij komt er volgens mij zelfs helemaal niet in voor. De tegenbeelden voor deze stelling, die Freriks in zijn Balielezing gaf (zoals de vermoorde professor) zijn zo zwak dat hij er zelf nauwelijks in leek te geloven. Over het gemis van Indië echter kon hij meer en geloofwaardiger dingen zeggen. Als in debat met Johan van der Woude, die immers ook een Maria Dermoût in het leven riep, wijst Freriks -en dat is een grote verdienste- op een kant in Dermoûts werk die lijnrecht staat tegenover het door Van der Woudes geschetste beeld van Indië als van een “stilte en diepe vree”. Volgens Freriks is Dermoûts wereld eerder wreed, boos en donker. “Moorden, schrijft hij, “en wreedheden komen regelmatig in Dermoûts werk voor. Dood door opzettelijke verdrinking, een giftige pijl, een bloedige messtreek, geweerschoten, de gevreesde

beet van een slang. Onder de ogenschijnlijk verfijnde stijl van Maria Dermoût gaat veel gewelddadigheid schuil” En die rauwe, wrede, boze wereld, zo meent Freriks, dát is nu Dermoûts “geheime Indië” (p. 195). Getuige de titel van het boek kiest Freriks dus deze kant van Dermoûts werk zelfs als het kader waarin hij haar leven en haar werk tot een zinvol geheel wil construeren. Maar, vraag ik me dan af, voor wie is dát Indië nou geheim? Voor Dermoût? Maar die schrijft er toch juist over? Die opende toch juist de deur daartoe, ook voor de biograaf:

*“Nog pas gisteren opende voor mij het verleden; de geuren en geluiden van daarginds, de mensen, het paradijselijke van de oneindige tuin rondom ons huis in Djakarta, en ook de gevoelens van angst en dreiging van gevaar voor en tijdens de noodgedwongen repatriëring eind 1957 [...] Zij (en hier doelt Freriks ook op Riek, de hoofdpersoon van *Nog pas gisteren*) moest tijd hebben om alles te verliezen” (p. 10)*

Dit bedoel ik met mijn vraag van daarnet. Wat lezen we hier nu? Afscheid, vertrek, kwijtraken van wat dierbaar is en zoeken naar vertroosting. Inderdaad. Maar van wie? Waar kennen we dit rijtje van? Zo schetste de biograaf toch zijn wetenschappelijk object? Maar deze passage betreft toch zijn eigen biografie, van toen hij als peuter van drie uit Indonesië werd geëvacueerd omdat zijn vaderland de –toen al toenmalige!- kolonie waar hij met zijn ouders in 1950 naartoe ging, maar niet wilde opgeven? Ik geef toe, een kenmerk, de ‘eenzaamheid van de laatste jaren’ ontbreekt in het rijtje; Freriks is dan ook nog maar pas van gisteren, van 1954, en niet al op jaren, zoals Dermoût toen zij begon te publiceren. Maar juist door dat ene dat ontbreekt lees je hier in de geciteerde passage toch gewoon een vroegste jeugdherinnering van Freriks zelf. Luidende: Indië = gemis en geheim.

Het geeft niet, natuurlijk. Met een passage als deze in de inleiding van zijn boek, geeft

Freriks –en zo hoort het ook- zijn blikveld aan. Hij kijkt kennelijk met de ogen van een teruggekeerde uit het verloren paradijs in ‘de Oost’. Met een citaat uit het verhaal ‘De juwelen haarkam’ zegt hij het nog eens: wie eenmaal in Indië is geweest, keert nooit meer terug”. Terug? Waar terug? Terug in Nederland natuurlijk, want daar komt Freriks vandaan, al werd hij per ongeluk in Djakarta geboren omdat zijn ouders daar werkten. Het lijkt er op dat de marionettenregisseur hier zijn onzichtbare hand overspeelt. Hij kijkt naar zijn koloniaal object met een wat koloniale blik. Een neo-koloniale blik zou ik zeggen in zijn geval, want hij en zijn herinneringen aan daar dateren van na de kolonie. Koloniaal of niet, de vraag is of dat wat Freriks in haar ziet, ook werkelijk des schrijfster Dermoûts is. Duidelijker: mag Freriks, steunend op het werk en de levensfeiten van Maria Dermoût, haar tot een van hen verklaren: tot een nooit meer in Nederland teruggekeerde. Tot een gerepatrieerde? Tot een gerepatrieerde in Nederland?

Ach nee ach, op grond waarvan dan? Maria Dermoût behoorde tot een maatschappelijke laag in de kolonie, die uit Indischen en totoks bestond en die –als *expats avant la lettre*- uit hoofde van hun (of haar mans) beroep of bezittingen voortdurend heen en weer reisden. Niet alleen binnen de kolonie, van Java naar de Molukken en weer terug en weer heen, maar ook intercontinentaal, tussen Azië en Europa, tussen Nederland en Indië, het was tenslotte een kolonie. Binnen dat kader behoorde zij, in tegenstelling tot haar man, tot de Indische cultuur, zoals uit heel veel (kleine) plaatsen in haar werk blijkt, bijvoorbeeld uit het verhaal ‘De goede slang’ (Verzameld Werk, p.499). Maar of zij Indisch is, dat is voor Freriks weer geen uitgemaakte zaak. Niet althans zolang hij geen uitsluitsel krijgt over haar afkomst, haar etniciteit, haar ‘Indisch bloed’. Freriks constateert een tweespalt in Dermoûts leven: zij wil altijd terug naar Indië, maar zij ontkent tegelijkertijd van Indisch bloed te zijn. Die tweespalt is, naast het geheim over Aldert Brouwer, het tweede grondmotief

van zijn biografie. Het land Indië, zegt hij, “is vol geheimen , maar ook vormde Indië een geheim in haar leven”. Dat bedoelt hij dus met geheim Indië. Kan het kolonialer? Het raadsel van haar bloed. Intense naspeuringen heeft hij gedaan om erachter te komen of Maria Dermoût Indisch bloed heeft of niet. Gedver. Zoiets moet je eens bij het Koninklijk Huis doen, om te zien of zij werkelijk van oranje zijn! Maria’s jonggestorven moeder moet eraan geloven: was zij misschien een njai? Of juist vergiftigd door een njai, omdat zij wel met de blanke toean mocht trouwen? Was Maria soms een voorkind? Werd ze daarom steeds op de boot naar Holland gezet? Suggesties, suggesties. En een verwijt. Waarom ontkent ze die mogelijke Inlandse afkomst zo hardnekkig? Dat is toch niet politiek correct, oh pardon, ik bedoel: toch niet iets om je voor te schamen, Maria, zo schijnt haar biograaf haar postuum aan het verstand te willen peuteren. Zijn speurtocht is trouwens vergeefs. Alle sporen lopen dood, vertelt hij in zijn boek. Nou weet – ie nog niets.

Maar..., vraag ik dan op mijn beurt: als Hij het al niet weet, hoe had zij het dan moeten weten? Via de meest geavanceerde DNA-technieken weten we tegenwoordig dat heel veel –1 of zelfs 3 op de 10- kinderen niet van hun opvoedouders zijn en dat niet zeggen. Verzwijgen al die kinderen hun echte afkomst dan, bij voorkeur als een tragisch geheim? Welnee, ze weten het gewoon niet. Net als Maria Dermoût. En als Freriks nu dus ook. Maria Dermoût heeft haar *verbondenheid* met Indië nooit verzwegen, laat staan geheim gehouden, wat toch een tandje serieuzer is. Zij heeft juist haar hele leven buiten Indië gebruikt om het in haar werk tot leven te brengen. Hoeveel meer moet je nog met een cultuur verbonden zijn om er –eindelijk eindelijk- ook toe gerekend te worden?

Want daar ging het toch om? Toch? Om de, zoals Freriks formuleerde, “onlosmakelijke verbondenheid van haar werk en haar leven”. Toch? Heeft Maria in haar werk haar vermeende, vermiste of gemiste geheime afkomst tot thema gemaakt? Of –nu we het

er toch over hebben- deed ze dat met die gemiste vermiste of vermeende geliefde geheime Aldert Brouwer? Bent u ze ooit in haar werk tegen gekomen? Andersom dan: heeft Freriks visie op Dermoût u de ogen geopend voor een nieuwe, of aanvullende leeswijze op deze punten? Mij niet, in elk geval. Integendeel. Ik miste van alles in Freriks boek. En ik wil dat niet geheim houden. Waarom gaat de biografie niet over de innige verbondenheid die Maria in haar leven en in haar werk met allerlei vrouwenfiguren onderhield? Over de vrouwelijke vertellers bijvoorbeeld, zoals Louise in ‘De goede slang’, aangezien Maria Dermoût zelf in haar leven zo’n bijzondere vertelster was. Of over de fiere vrouwelijke verleidsters, zoals in ‘De Sirene’, aangezien Maria zelf in haar dagelijks leven op haar knieën de kapotte vloermatten van die Brouwer verstellde en schoenzakken voor hem naaide. Of over de vrouwelijke sterke figuren, zoals de volwassen Toetie en het kind Nontje in *Donker van uiterlijk*, omdat Maria zelf een fantastische en sterke vrouw als dochter had, Etty.

Etty was, meer nog dan Maria, donker van uiterlijk was en –toch relevant- zij maakte Maria's onleesbare handschrift typeklaar. Wat betekende Etty voor Maria's schrijverschap? Wie schreef wat? Wie schraptte wat? En waarom, als je zo nodig een koloniale discussie wil voeren, en het zo nodig over mannen wilt hebben, waarom staat er in de biografie niets over 't eventuele, vermeende of geheime donkere uiterlijk van Maria's vader? Haar vader was Frederik Ingerman, wiens familie, vertelt Freriks onbevangen, "al generatieslang in Indië geworteld was". Dat is een formulering die al generatieslang een eufemisme is voor blank uitgevallen Indo's. Was het deze Frederik misschien, of wellicht al diens vader, dat voorkind waar Freriks zo naar opzoek was? En dat Maria en Etty haar Indisch uiterlijk meegegeven heeft? Niet dat het er iets toe doet, qua kwaad bloed. Wat telt is immers de cultuur, en hoe die doorgegeven en vormgegeven wordt. Die van Maria Ingerman, en van haar vader en van haar voorvaderen, was Indisch. Niet Nederlands-gerepatrieerd, zoals Freriks zelf. Ook niet Indonesisch-verzwegen. Maar

gewoon Indisch: de cultuur van die groep die in de kolonie 'Europeaan' genoemd werd, en die bestond uit Indo's en totoks in alle maatschappelijke schakeringen die een samenleving nu eenmaal telt. De toplaag daarvan leefde inderdaad ongeveer zoals Freriks het leven van Maria Dermoût beschrijft. Daar was op zich niks tragisch aan, en in elk geval weinig geheim. Althans, niet voor wie er van af wist. Maria Dermoût heeft vormgegeven aan die cultuur in haar werk en in haar leven. Freriks wist daar niets van af. Hij heeft dus een boek geschreven over het geheim dat Indië voor hém was. Dat is zijn goed recht. Maar het is niet zijn goed recht –en wetenschappelijk ook niet verantwoord- om Maria Dermoût, of haar werk, geheim te noemen. En al helemaal niet om het Indië dat Dermoût nu juist voor ons openlegt, voor Maria zelf een geheim te noemen. Zeker niet op grond van haar vermeend verzwegen afkomst. En ook niet, zoals Freriks nog even probeert, op grond van haar geringe belangstelling voor de politieke ontwikkelingen in dat land, die ook nogal cultuurbepaald is.

Laten we wel wezen. En eerlijk. En positief. De verdiensten van Freriks zijn duidelijk: hij biedt een tegenwicht aan het Indië zoals koloniale dat graag zagen, en zoals Johan van der Woude (*niet* Maria Dermoût ooit) dat verwoorde: het stille, vredige, paradijselijke Indië. Freriks stelt daar zijn eigen Indië tegenover, en hij bedoelt er –het moet nog maar eens herhaald worden– Indonesië mee. Een land dat voor Nederlanders in de jaren vijftig heel gevaarlijk werd, omdat het dekolonisatieproces zelfs na de soevereiniteitsoverdracht door Nederland zo hardnekkig tegengewerkt werd; een boos, beangstigend, wreed Indonesië. Dat is goed, dat Freriks dat doet. Het is een fase in een verwerkingsproces, een soort psychische dekolonisatie van de voormalige kolonisator, om het maar eens in verfoeilijke psychologiserende termen te gieten. Hoe dan ook, het is best. Alleen: wat heeft dat met Maria Dermoût en haar werk te maken? Zij schreef over Indië. Niet het Indië van Freriks of Van der Woude, maar over haar eigen Indië. Dat “zo ingewikkelde

samenspel van een land, een tijd, de mensen, het landschap, de verhalen ook”, zoals zij dat zelf uitdrukte. Dat Indië heeft zij vormgegeven. Niet in romans, die zoals Edward Said aanstekelijk onweerlegbaar heeft aangetoond, immers juist het koloniaal gedachtegoed hielpen verspreiden en bestendigen. Maar als vertellingen. Als een spiegel van de Indische cultuur in haar tijd. Als één grote collage van overal vandaan geplukte teksten, thema’s, motieven, personages en motto’s. In elkaar geweven, aan elkaar verwant gemaakt, oud en nieuw, oost en west, links en rechts, mannelijk en vrouwelijk, elkaar beïnvloedend zonder dat je precies weet waar, wanneer en hoe. Het is goed dat Freriks geschreven heeft wat hij heeft geschreven. Nu is het ons duidelijk wat wij willen van een biografie van Maria Dermoût. Wat het werk van Maria Dermoût nodig heeft. Een biografie die haar in voortdurend verband ziet met de Indische cultuur. Geen neo-koloniaal maar een postkoloniaal. Iemand die de thematiek van een Indisch leven, van verlies, verdriet, geweld en het

gefluister daarover relateert aan de koloniale samenleving waarin de Indische cultuur haar eerste opkomst én *Werdegang* beleefde. Zó'n soort biografie, en dan

vuistdik; ik zou 'm spéllen! En dus, en nu spreek ik voor mezelf uit naam van Dermoûts Indië: Pamela Pattynama, ga je gang*.

Amsterdam, 18 maart 2001

Edy Serieese

*

De noties over het verhaal 'De Sirene' ontleen ik aan een voordracht van Pamela Pattynama in Amsterdam, de Balie, maart 2000